

วิเคราะห์หลักการปกครองในวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วง

วิญญู กิณะเสน¹ และ บุญชญา วิจิตร²

²E-mail: boon07boon07@gmail.com

รับต้นฉบับ 11 กุมภาพันธ์ 2559 วันที่เผยแพร่ 25 มิถุนายน 2559

บทคัดย่อ

ไตรภูมิพระร่วงหรือเตภูมิกถาเป็นวรรณกรรมทางจักรวาลวิทยาตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยมีหลักการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย พระเจ้าจักรพรรดิได้ทรงสั่งสอนหลักการปกครอง ซึ่งเรียกว่า “หลักชัยวาทสาสน์” แก่กษัตริย์ทั้งหลาย ซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วน คือทศพิศราชธรรม ซึ่งเป็นมิติด้านอารมณ และหลักสำคัญ 10 ประการ ซึ่งเป็นมิติด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ด้านเศรษฐกิจและด้านศาสนา จึงเป็นเหตุทำให้การปกครองบ้านเมืองประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: ไตรภูมิพระร่วง, พระเจ้าจักรพรรดิ, หลักชัยวาทสาสน์

An Analysis of Potics Principle in Traipumphraruang Literature

Vinyu Kinsen¹ and Boonchaya WiwitKhajorn²

²E-mail: boon07boon07@gmail.com

Retrieved February 11, 2016 Accepted June 25, 2016

ABSTRACT

Traipumphraruang or Tibhumikatha was the literature on Buddhist cosmology which was in an accord with the way of Buddhism in connection with the principle of public administration of the emperors. The emperors taught the principles of public administration called “Lakchayawathasat” (the principle of Chaiyawathasat) to the kings. The principle was divided into two sections: the first section dealt with Dasadhamma which was emotional perspective, and the second section dealt with 10 principles of public administration and economic and religious affairs; all of which were the causes of the success in public administration.

Keywords: Traiphuphraruang, Emperors, Principle of Chaiyawathasat

บทนำ

ไตรภูมิพระร่วงหรือ “เตภูมิกถา” เป็นวรรณกรรมชิ้นสำคัญที่มีอิทธิพลในการหล่อหลอมความคิดความเชื่อของคนไทยเป็นเวลานาน และเป็นวรรณกรรมโลกศาสตร์เล่มแรกที่แต่งเป็นภาษาไทยในสมัยกรุงสุโขทัย โดยพระมหาธรรมราชาที่ 1 หรือพระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 1864 เป็นปีครองราชย์ที่ 6 โดยมีวัตถุประสงค์ในการแต่งคือเพื่อมีอรรถพระอภิธรรมและจะใคร่เทศนาแก่พระมารดาท่าน¹ โดยมากอ้างอิงคัมภีร์ชั้นรองจากพระไตรปิฎกประมาณ 30 คัมภีร์ แก่นเนื้อหาสำคัญ คือ การเสนอโครงสร้างของจักรวาลวิทยา (cosmology) ที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง โดยแกนของภูเขาจะหยั่งลงไปในทะเลสี่พันตรบริเวณล้อมรอบภูเขาจะประกอบด้วยภูมิใหญ่ 3 ภูมิ คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ และอรุปาวจรภูมิ ภูมิต่าง ๆ เหล่านี้มีตำแหน่งรายล้อมรอบเขาพระสุเมรุลดหลั่นกันไปตามลำดับ (hierarchy) โดยบนยอดภูเขาจะเป็นสวรรค์ของพระอินทร์ในฐานะผู้ปกครองจักรวาล²

อิทธิพลที่สำคัญของวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วง คือ ความเชื่อเรื่องบุญ-บาป นรก-สวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ และความเชื่อว่าจะได้เกิดในโลกยุคพระศรีอาริย์เมื่อได้สดับเตภูมิกถา นอกจากนั้น ยังสามารถใช้อธิบายสถานะอันไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคมได้ด้วย นั่นคือ เมื่อเกิดคำถามว่า ทำไมคนเกิดมาจึงไม่เท่าเทียมกัน ทำไมบางคนร่ำรวย ในขณะที่บางคนยากจน ปัญหานี้สามารถตอบได้โดยยกให้เป็นปัญหาของการสั่งสมบุญบารมีมาไม่เท่าเทียมกันของแต่ละบุคคล กษัตริย์เป็นผู้ที่สั่งสมบารมีมามากที่สุด จึงเป็นผู้ที่มีสถานะทางสังคมสูงที่สุด กล่าวคือ เมื่อสถานะทางสังคมถูกอธิบายด้วยเรื่องบุญบารมีส่วนบุคคล การที่จะตั้งคำถามต่อความอยุติธรรมของนักปกครองและระบบการปกครองจึงมีขึ้นไม่ได้ ตลอดจนเป็นสิ่งที่ใช้ควบคุมทางสังคมได้

บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมของผู้ปกครองกับความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ทรัพยากรทางการบริหารปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ “หลักชัยวาทศาสตร์” ในฐานะเป็นหลักการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ และหลักธรรมในการปกครองกับคตินิยมในยุคนั้น ตามลำดับ

¹ พญาลิไทย, *ไตรภูมิพระร่วง*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535), หน้า 2.

²http://www.baanjomyut.com/library_2/extension3/buddhist_literature_modern_society/04.html [สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 26 กันยายน 2560].

ความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมของผู้ปกครองกับความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง

ผู้ปกครองในฐานะเป็นผู้กำหนดนโยบายต่าง ๆ มีส่วนต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในฐานะเป็นบุคคลสำคัญในสังคมที่วางกฎกติกาในการใช้หรืออนุรักษ์รักษาสิ่งแวดล้อม แม้ว่าส่วนหนึ่งแล้ว สิ่งแวดล้อมแปรเปลี่ยนเป็นไปตามอุตุนิยาม

ถ้าผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรมคือปฏิบัติตามหลักชัชวาทศาสตร์ที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงสั่งสอนไว้ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม 10 และหลักสำคัญ 10 ประการ ปราบกฎการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ ได้แก่ ฟ้าฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล ไม่มากไม่น้อย ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนกระทั่งผ้าผ่อนแพรพรรณก็บริบูรณ์ ดังข้อความที่ว่า “มิแล้วทำวพระยาองค์ใด แลเสวยราชสมบัติแล้ว และทำความชอบธรรมได้ ไพรฟ้าเข้าไท้ทั้งหลายก็อยู่เย็นเป็นสุข ได้หลักชาติดีในศรีสมบัติ เพราะด้วยบุญสมภารของท่านผู้เป็นเจ้าเป็นจอม แลเข้าน้ำข้าปลาอาหารแก้วแหวนแสนลัดเนาวรัตน์เงินทอง ผ้าผ่อนแพรพรรณนั้นก็บริบูรณ์ อีกฝูงเทวฟ้าฝนนั้นก็ตกชอบฤดูกาล ปมีน้อยปมีมากทั้งเข้าในนาทั้งปลาในน้ำก็ป่ท่อนรู้ร่วงโรยเสียไปด้วยฝนแล้งเลย”³

แต่ถ้าผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรมคือไม่ปฏิบัติตามหลักชัชวาทศาสตร์ที่พระเจ้าจักรพรรดิได้ทรงสั่งสอนไว้ ฟ้าฝนก็วิปริต ทำไรไถนาก็ไม่บังเกิดผลผลิต ผลไม้ทั้งหลายซึ่งเคยมีรสชาติอร่อย ก็ไม่เป็นเช่นเดิม เทวดาทั้งหลายเกลียดชังผู้ปกครองธรรม

สรุปได้ว่า บ้านเมืองจะก่อให้เกิดความผาสุกมั่งคั่งได้นั้น จำเป็นต้องมีการประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับอำนาจที่มองไม่เห็น ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ และผู้ปกครองนี้เองเป็นผู้ทำการประสานระหว่างความผาสุกมั่งคั่งของบ้านเมืองกับอำนาจที่มองไม่เห็น

ทรัพยากรทางการบริหารปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ

พระเจ้าจักรพรรดิหรือพระราชาราช ซึ่งประมุขของจักรวรรดิ โบราณเขียนว่าจักรพัตราธิราช⁴ เป็นพระราชผู้ยิ่งใหญ่ มีราชอาณาจักรเขตปกครองกว้างขวางมาก บ้านเมืองในปกครองมีความร่มเย็นเป็นสุข ปราบข้าศึกศัตรูด้วยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญาและคัสตรา มีรัตนะ 7

³ พญาสิทธิ, ไตรภูมิพระร่วง, อ้างแล้ว, หน้า 110.

⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพฯ : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), 2556), หน้า 309.

ประการประจำพระองค์คือ ช้างแก้ว ม้าแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว ขุนพลแก้ว จักรแก้ว แก้วมณี⁵ เป็นธรรมราชาปกครองด้วยทศพิธราชธรรม เป็นผู้มียุญาธิการมาก มีลักษณะของมหาบุรุษ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า⁶

วรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วง บรรยายความยิ่งใหญ่ ความสุขต่าง ๆ ของพระเจ้าจักรพรรดิ ที่เป็นสุดยอดในมนุษยภูมิ แล้วท้ายที่สุด ก็ลงท้ายกล่าวว่า “แม้ถึงว่าพญามหาจักรพรรดิราชองค์ผู้มียุญาธิการได้ทั้ง 4 แผ่นดินดังนี้แล้ว ยังว่ารู้ถึงแก่ทิวงคตแล้วแล้วยังมีตั้งอยู่หมั่นคงได้ ยังรู้หว่ายไปมาในสังสารนี้ได้ ใจบมิพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏนี้ เมื่อใดได้ถึงแก่นฤพานแล้วได้ จึงพ้นจากทุกข์ทั้งหลายในสังสารวัฏนี้แล พรรณนานาถึงพญามหาจักรพรรดิราชแล้วเท่านั้นแล”⁷ โดยมีจุดมุ่งหมายตามหลักก็คือเพื่อให้เกิดสังเวคะ ที่อย่างน้อยเตือนให้เกิดความไม่ประมาท ไม่ลุ่มหลงมัวเมา เร่งทำกรรมดี ถ้าเหนือกว่านั้น ก็จะได้สลัดข้ามพ้นขึ้นไปให้ถึงโลกุตระภูมิ

รัตนะ 7 ประการ คือ⁸

1. จักรแก้ว (จักรรัตนะ) เป็นโลหะซึ่งล้ำค่าซึ่งจมอยู่ใต้ท้องทะเลลึก เมื่อเกิดพระเจ้าจักรพรรดิขึ้นในโลก จักรแก้วซึ่งเป็นคูปุณฺวารมีจะมาปรากฏ
2. ช้างแก้ว (หัตถิรัตนะ) เป็นช้างที่มีความงดงาม ตัวเป็นสีขาวตีนและงวงสีแดง เหาะได้รวดเร็ว
3. ม้าแก้ว (อัสสรรัตนะ) เป็นม้าที่มีขนงามดั่งสีเมฆหมอก กีบเท้าและหน้าผากแดงดั่งน้ำครั่งเหาะได้รวดเร็วเช่นเดียวกับช้างแก้ว
4. แก้วมณี (มณีรัตนะ) เป็นแก้วที่มีขนาดยาวได้ 4 ศอก ใหญ่เท่าคุมเกวียนใหญ่ 2 หัว แก้วมีดอกบัวทอง เมื่อมีความมืด แก้วนี้จะส่องสว่างให้เห็นทุกหนแห่งดั่งเช่นเวลากลางวัน
5. นางแก้ว (อิตถิรัตนะ) เป็นหญิงที่จะมาเป็นมเหสีคูปุณฺวารมีของพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นหญิงที่ได้ทำบุญมาแต่ชาติก่อน เป็นหญิงที่มีลักษณะงดงามไปทุกส่วน
6. ขุนคลังแก้ว (คหปติรัตนะ) เป็นมหาเศรษฐีขุนคลังแก้ว จะสามารถกระทำได้ทุกอย่างที่พระเจ้าจักรพรรดิต้องการ

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ – เพิ่มเติม ช่วงที่ 1), พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 59.

⁶ <https://th.wikipedia.org/wiki/พระเจ้าจักรพรรดิ> [สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2560].

⁷ พญาสิทธิ, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า 134.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-134.

7. ขุนพลแก้ว (ปริณายกัรตนะ) โอรสองค์โตของพระเจ้าจักรพรรดิ มีรูปโฉมอันงดงาม กล้าหาญ เฉลียวฉลาด สามารถบริหารกิจการบ้านเมืองได้ทุกประการ

รตนะ 4 ประการแรก เทียบได้กับ ทรัพยากรทางด้านวัสดุ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำเนินงาน (Physical Resources) ตลอดจนเป็นเครื่องเสริมบุญญาบารมี ส่วนรตนะประการที่ 5, 6 และ 7 เทียบได้กับ ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources) อันจะมาช่วยกำกับดูแลการดำเนินงานต่าง ๆ ทางการคลัง การทหาร เพื่อช่วยในการบริหารปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ ให้สำเร็จลุล่วง

พระเจ้าจักรพรรดิในฐานะที่เป็นมหาบุรุษทางโลก มีอาณาเขตปกครองกว้างขวางมาก จึงจำเป็นต้องมีทรัพยากรทางการบริหารปกครองทั้งที่เป็นคน สัตว์และวัสดุที่มีศักยภาพ คุณภาพ และประสิทธิภาพ เพื่อให้งานการบริหารปกครองอาณาจักรสำเร็จผลโดยแท้

“หลักชัยวาทศาสตร์” ในฐานะเป็นหลักการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ

พระเจ้าจักรพรรดิเป็นผู้มีบุญเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระอรหันต์ชีนาสพและพระโพธิสัตว์ บุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นผู้ทรงธรรมทั้งสิ้นและย่อมจะต้องลงมาเกิดในชมพูทวีป⁹ มีบทบาทเสมือนหนึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในโลกขณะที่ไม่มีพระพุทธเจ้า ดังนั้น ไม่ว่าพระเจ้าจักรพรรดิจะเดินทางไป ณ ทวีปใดก็ตาม บรรดาภคิตรีย์ทั้งหลายย่อมไม่สามารถจะออกมาต่อกรรบพุ่งด้วยได้ มีแต่จะพากันมาเคารพกราบไหว้และเฝ้าแหวนด้วยความรักใคร่และยินดี¹⁰ และมีบทบาทที่สำคัญคือการสั่งสอนทั้งทางโลกและทางธรรมแก่ผู้ปกครองในทวีปที่พระองค์เสด็จไปถึงด้วย จึงเท่ากับว่า พระเจ้าจักรพรรดิเป็นผู้ประกาศอุดมการณ์ทางการเมืองแบบธรรมราชา

พญาลิไทยทรงชื่นชมว่า พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระเจ้าจักรพรรดิด้วยพระองค์หนึ่ง ดังข้อความตอนหนึ่งว่า “อันว่าพญาจักรพรรดิราชนี้ยังมีจำพวกหนึ่งเล่าได้ ยังมีพญาองค์หนึ่งทรงนามชื่อพญาธรรมาโคกราช ๓ ได้เสวยราชสมบัติในเมืองอันหนึ่ง สมญาชื่อว่า ปาตลีบุตรมหานคร”¹¹ จึงทำให้เห็นว่า พญาลิไทยน่าจะได้รับอิทธิพลจากพระราชาไชบายของพระเจ้าอโศกมหาราช ในหลาย ๆ เรื่องด้วยกัน ดังที่ **ชัยอนันต์ สมุทวณิช** ได้ศึกษาและสรุปไว้ว่า “เห็นได้ว่า พญาลิไทยพยายามทำหลายสิ่งหลายอย่างเลียนแบบพระเจ้าอโศก เช่น การปลูกป่ามะม่วง การปลูกต้นโพธิ์

⁹ พญาลิไทย, **ไตรภูมิพระร่วง**, หน้า 90.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

ซึ่งตามจารึกหลักที่ 11 (จารึกวัดเขากบ) ด้านที่ 2 มีความว่า ปลุกต้นโพธิ์เป็นจำนวนมากมาย มีการสร้างกุฏิศาลา มีบ่อน้ำ และในที่สุด แม้แต่การสร้างศิลาจารึกในสมัยสุโขทัย ก็เป็นการเอา อย่างการทำจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชเช่นกัน ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยมีลักษณะเป็นการ กล่าวถึงการซาบซึ้งในพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้น ก็บรรยายประวัติส่วนพระองค์ การที่ทรง ผนวช การให้ทาน และที่สำคัญที่สุดมีข้อความหลายตอนที่สั่งสอนประชาชนด้วย”¹²

พระเจ้าจักรพรรดิทรงสั่งสอนหลักในการปกครองที่เรียกว่า **“หลักชัยวาทสาสน์”** แก่ กษัตริย์ทั้งหลาย ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “เมื่อครั้งนั้น พระมหาจักรพรรดิราชาเทคนาธรรมอันชื่อ ว่าชัยวาทสาสน์ สั่งสอนท้าวพระยาทั้งหลายอันมีฝ่ายตะวันออกในแผ่นดิน อันชื่อบุพพิเทหะนั้น แล้วจึง ฐ จิงเสียงลา...”¹³ ซึ่งหลักชัยวาทสาสน์นั้น ประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือ¹⁴

1. เป็นธรรมะที่เป็นคุณลักษณะส่วนพระองค์ของพระราชอา ธรรมะดังกล่าวนี้ เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะส่วนพระองค์ของพระราชมามากกว่าที่จะเป็นหลักการปกครองที่เกี่ยวข้อง กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม

พระเจ้าจักรพรรดิทรงสั่งสอนกษัตริย์ทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมอย่าให้ขาด เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ราชธรรม 10” นี้ ดังมีข้อความว่า “พญามหาจักรพรรดิราชานั้น ฐ ก็สั่งสอน แก่ท้าวพระยาทั้งหลายให้อยู่ในธรรม ฐ จิงกล่าวตั้งนี้ว่า ท้าวพระยาทั้งหลายจงตั้งอยู่ใน ทศพิธราชธรรมทั้งหลาย 10 ประการอย่าให้ขาด”¹⁵ ทศพิธราชธรรมนั้นปรากฏอยู่ในมหา หังสชาดก ดังนี้¹⁶

- 1) ทาน (ทานิ) คือ การให้
- 2) ศีล (ศีล) คือ ความประพฤติที่ดีงาม ทั้ง กาย วาจา และใจ
- 3) บริจาค (ปริจาคิ) คือ การเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อความสุขส่วนรวม
- 4) ความซื่อตรง (อาชชว) คือ การสุจริตต่อหน้าที่การงานของตน ต่อมิตรสหาย ต่อองค์การหรือหลักการของตน

¹² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ*, (กรุงเทพฯ : คณะ รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 174.

¹³ พญาลิไทย, *ไตรภูมิพระร่วง*, หน้า 112.

¹⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ*, หน้า 65 และ 67.

¹⁵ พญาลิไทย, *ไตรภูมิพระร่วง*, หน้า 104.

¹⁶ ชุ.ชา. 28/675/87.

5) ความอ่อนโยน (มททว) คือ การมีอัธยาศัยอ่อนโยน

6) ความเพียร (ตป) คือ ความเพียร

7) ความไม่โกรธ (อกุโกธ) คือ การไม่แสดงอาการโกรธ

8) ความไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) คือ การดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลาง การผลิต การบริโภคที่สมดุลไม่เน้นประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก ซึ่งนำไปสู่การแข่งขันแย่งชิงจนเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นและทำลายสิ่งแวดล้อม

9) ความอดทน (ขนติ) คือการรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นไม่หวั่นไหว

10) ความเที่ยงธรรม (อวิโรธน) คือ ความหนักแน่น ถือความถูกต้อง เที่ยงธรรมเป็นหลัก

ทศพิศราชธรรมดังกล่าวเป็นหลักปฏิบัติสำหรับกลุ่มเกลาจิตใจเพื่อให้สามารถปรับใจให้สอดคล้องกับวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ และทดสอบจิตใจและสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง ไม่มีอคติ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวมที่จะเกิดขึ้นแก่สังคมเป็นสำคัญ เป็นหลักการสำคัญในการกล่อมเกลาอารมณ์ หรือเป็นธรรมที่หล่อเลี้ยงอารมณ์ของคนที่เป็ผู้นำเพื่อให้ผู้นำสามารถกำกับ และควบคุมอารมณ์ของตนเองให้สามารถบริหารจัดการอารมณ์และความรู้สึกของตนเองให้มีสุขภาพจิตดี คุณภาพจิตดี และสมรรถภาพจิตดี เป็นมิติด้านอารมณ์ (Emotion) ของผู้ปกครอง¹⁷

2. เป็นธรรมะที่แสดงถึงหลักการปกครอง ประเพณีการปกครองและความยุติธรรมทางการเมือง ซึ่งพระเจ้าจักรพรรดิสั่งสอนแก่พระราชาทังหลาย ประกอบด้วยหลักสำคัญ 10 ประการ ดังนี้

1) ให้ผู้ปกครองมีความรักประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองอย่างเสมอหน้ากันไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่ว่าจะเป็คนในระดับใด ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “จงรักลูกเจ้าเหง้าขุนทมนทนายไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลาย อย่าได้เลือกที่รัก อย่าได้มักที่ชัง แลรักเขาจงเสมอกันแล”¹⁸

2) ให้ผู้ปกครองยึดมั่นในธรรมะมีหิริโอตตปปะ และตัดสินใจพิพาทของประชาชนอย่างเที่ยงธรรม ผู้ปกครองจะต้องรู้คุณของพระรัตนตรัยและฟังความเห็นของนักปราชญ์ อะไรที่

¹⁷ ทศพิศราชธรรม: 10 ตัวชี้วัดสำหรับผู้นำองค์กร", พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1466&articlegroup_id=278 [สืบค้นข้อมูลเมื่อ 8 สิงหาคม 2560].

¹⁸ พญาลิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า 104.

นักปราชญ์เห็นว่าชอบธรรมก็ควรทำตาม อะไรที่เห็นว่าไม่ชอบธรรม ฟังละเว้น ให้ยึดมั่นในศีล 5 ข้อ อย่างเคร่งครัด และนำไปสั่งสอนประชาชนด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “ครั้นว่าเกิดมาได้ เป็นท้าวเป็นพระยาดั่งชาวเจ้าทั้งหลายนี้ ย่อมมีบุญสมภารมากแล้วจึงชาวเจ้าทั้งหลายรู้บุญรู้ธรรม รู้กลัวรู้ละอายแก่บาปนั้นจึงนึกเทิด จะบังคับถ้อยความสิ่งอันใดก็ดี ด้วยใจอันซื่ออันชอบ ด้วยทางธรรม อย่าให้พ้นวันพ้นคืน ถ้าแลทำดังนี้ได้ เทพดาแลมนุษย์ทั้งหลายก็สรรเสริญคุณ แห่งท่านแล อันว่าชาวเจ้าทั้งหลายเกิดมาแลได้เป็นท้าวเป็นพระยาดังนี้ได้ สู้ชาวเจ้าหากอยู่แล หากเกิดมาเมื่อไร แลสู้ชาวเจ้าทั้งหลาย เทียรยอมได้ทำบุญแลธรรมแลทำกุศลมาแต่ก่อนโพ้น จึงได้มาเกิดเป็นท้าวเป็นพระยาดังนี้ได้ แลสู้ชาวเจ้าทั้งหลายได้รู้จักคุณแก้ว 3 ประการ คือ พระพุทธิเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ได้ไหว้นบคารพแต่ก่อน แลพระธรรมอันบูรณามาจารย์มี ต้นว่า พระพุทธิเจ้าเทศนาไว้ แลมีนักปราชญ์ผู้รู้เทศนาให้ท่านทั้งหลายฟังว่า อันใดชอบธรรม ควร ชาวเจ้าจำแลทำตามอันนั้น อันใดว่ามิชอบธรรม ควรชาวเจ้าเว้นเสีย...อันว่าถ้อยคำที่เรากล่าวมา นี้ ชื่อเบญจศีลแล ควรแก่ชาวเจ้าทั้งหลายเป็นผู้ท้าวเป็นพระยาเร่งจำไว้ให้หมั่น แลสั่งสอนท้าว พระยาลูกเจ้าแห่งขุนทมนทนายไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายอันมีในอาณาจักร เพราะตนให้รู้แล ให้อยู่ใน ความชอบ”¹⁹ โดยเฉพาะเรื่อง “ศีล 5” หรือที่เรียกว่า “บาป 5 ประการ อันควรเว้นเสีย” เป็นจุดเน้น ถ้าใครไปละเมิดศีล 5 ย่อมส่งผลให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในชาติหน้า คือ ตายไปเกิดใน นรกทนทุกขเวทนาเดือดร้อน เมื่อพ้นจากนรกมาเกิดเป็นคน ย่อมทุกข์โศกเดือดร้อน ยากไร้เชื่องัว เป็นกระเทย เสื้อผ้าอาภรณ์เหม็นสาบ และเป็นคนอัปลักษณ์ใจพาล

3) ไม่ให้ผู้ปกครองขูดรีดเอาเปรียบประชาชน โดยกำหนดหลักการว่า ถ้าประชาชนทำ นาน้ำข้าวได้ข้าวดีรวมทั้งหมดเท่ากับ 10 ส่วน ควรเก็บเอามาเป็นของหลวงเพียงส่วนเดียว และถ้า ผู้ใดไม่สามารถผลิตข้าวได้ก็ไม่ควรเรียกเอาข้าวจากผู้นั้น ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “ด้วยไพร่ฟ้า ข้าไทราษฎรทั้งหลายทำไร่นาในแผ่นดินเรา นี้ เมื่อใดเข้านั้นเป็นรวงไว้ ให้ผู้ดีเชื่องัวใจซื่อ นั้น ไปดูปันค่าโดยอุตมเทียบนั้นแล กระทำข้าวเปลือกนั้นเป็น 10 ส่วน แลเอาเป็นหลวงนั้นแต่ส่วนหนึ่ง แล 9 ส่วนนั้นให้แก่เขาแล พิแลเห็นว่า เขามีได้เข้านั้นได้ มิควรเอาแก่เขาเลย”²⁰

4) ผู้ปกครองควรเลี้ยงดูไพร่ที่ใช้งานและทหาร โดยแบ่งเป็นข้าวให้พอกินพอใช้ ไม่ให้ อดหยากและให้งานแต่พอควร อย่าให้มากจนเกินไป สำหรับคนเฒ่าคนแก่ นั้น ควรปล่อยให้ อยู่ อดลำบาก อย่าไปเกณฑ์แรงงานดังกล่าว ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “อันหนึ่ง ควรให้เข้าสักส่วนแก่ ไพร่แลทแกล้วทหารทั้งหลายเดือนแลหกคาบจึงพอเขากิน อย่าให้เขาอดเขาอยาก ผิดว่าจะใช้เขา

¹⁹ ญาณิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า 105-108.

²⁰ ญาณิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า 108.

กระทำการอันใด ๆ ไล่ ให้ใช้เขาแต่พอบังควร แลอย่าใช้เขานักหนาให้ล้าเหลือใจ ผิดผู้ใดเฒ่าแก่ไล่ผู้นั้น บ่มีควรใช้เขาเลย ปล่อยเขาไปตามใจเขาแล”²¹

5) ผู้ปกครองควรเก็บภาษีเงินส่วนช่วยจากราษฎรตามอัตราเดิมที่ได้กำหนดไว้ในสมัยก่อน ๆ ไม่ควรเก็บเงินส่วนเพิ่มขึ้น และบาปก็จะตกกับผู้ที่ขึ้นภาษีทั้งหมด ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “อันหนึ่ง ด้วยเอาเงินส่วนช่วยจากราษฎรทั้งหลายไล่ให้เอาโดยโบราณท้าวพระยาทั้งหลายแต่ก่อนอันนั้นแล ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายสรรเสริญว่าชอบธรรมนั้นบ่มีควรเอายิ่งเอาเหลือไปเลย ผิดว่า เราเอาของเขาให้ยิ่งให้เหลือไปไล่ แลท้าวพญาผู้ใดแลจะมาเสวยราชย์ภายหน้าเรานั้น จักได้เอาเป็นอย่างแลธรรมนิยมสืบ ๆ กันไป แลจะได้บาปแก่เรานี้หนักหนา เพราะว่าเราทำความอันมิชอบธรรมผู้นี้ไว้กับแผ่นดินแล”²²

6) ผู้ปกครองควรสนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูลพ่อค้าที่ขอกู้เงินทองไปเป็นทุนค้าขาย โดยไม่คิดผลตอบแทนเป็นภาษีและดอกเบี้ย ให้เรียกเอาแต่เท่าทุนเท่านั้นคืนมาก็พอแล้ว ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “อันหนึ่งไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายอันอยู่แคว้นแคว้นแดนดินเมืองเรา ผิดแล้วเขาจะไปค้าขายกินก็ดี แลว่าเขาหาทุนบ่มีได้ แลเขามาหา ขอเราผู้เป็นเจ้านายแลขอกู้เงินทองไปเป็นทุนค้าขายกิน ดังนั้น เราผู้เป็นท้าวพระยาไม่ควรปลงเงินทองในท้องพระคลังนั้นให้แก่เขา แลว่าเขาเอาไปมากน้อยเท่าใดก็ดี ให้ตราเป็นบาปไว้แต่ต้น ๆ ไล่ เราผู้เป็นไทบ่มีควรเอาเป็นดอกเบี้ยไปเลยแก่เขาเลย ควรให้เรียกเอาแต่เท่าทุนเท่านั้นคืนคืน แลภาษีแลดอกเบี้ยนั้น อย่านำเอาของเขาเลย”²³

7) ผู้ปกครองควรชูปเลี้ยงข้าราชการและลูกเมียของเขาให้สุขสบาย โดยไม่คิดเสียดาย ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “อันหนึ่ง ผู้เป็นท้าวเป็นพระยาควรให้ทรัพย์สิ่งสิ้นแก่ลูกแก่เมียชาวแม่ชาวเจ้าผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย เพื่อเป็นสะเปียงเปี้ยเลี้ยงเขาก็กินอยู่เป็นกำลัง เป็นเครื่องแต่งแ่งแผ่นดินนั้น ควรให้แก่เขา เขาจึงเต็มใจเขา แลเราผู้เป็นท้าวพระยา อย่านำควรคิดเสียดายทรัพย์นั้นเลย”²⁴

8) ผู้ปกครองควรเจรจาอ้อมอ้อมพอประมาณ ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทและไม่ลืมนอนให้คำนึงแต่ความชอบธรรมบังคับคดีด้วยความยุติธรรม ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “ผู้เป็นท้าวพระยานี้แม้จะพิภาษเจรจาสิ่งใดก็ดี อย่านำเจรจามาก แม้จะอ้อมอ้อมด้วยสิ่งใด อย่านำอ้อมอ้อมมาก แต่พอประมาณเถิด เร่งให้รำพึงถึงความชอบ อย่านำได้ประมาทลืมนอนเลย แม้จะบังคับถ้อยความ

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

²³ พญาลิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า 109.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ของไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายได้ ออย่าว่าโพน ๆ ว่าพี ๆ ด่าตีกัน บังคับถ้อยความให้ถูกถ้วนโดยธรรม พิจารณารูปความนั้นแต่ต้นจนปลายให้ตลอดรอดแล้ว จึงบังคับด้วยใจอันซื่อตรงนั้นแล”²⁵ กล่าวคือผู้ปกครองนั้นมีบทบาทหลักคือเป็นผู้พิพากษา ทำหน้าที่ตัดสินคดีความลงโทษผู้กระทำผิด ตั้งแต่การริบทรัพย์ตลอดจนกระทั่งประหารชีวิต

9) ผู้ปกครองควรเลี้ยงดูรักษาสมณพราหมณ์ นักปราชญ์ ราชบัณฑิต ผู้รู้ธรรม และปรินิพพานผู้รู้อยู่เสมอ ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “อันหนึ่ง ให้เลี้ยงดูรักษาสมณพราหมณ์แล นักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้ธรรม สมณพราหมณ์แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้ธรรมมานั้นให้นั่งอยู่ที่สูงแล้ว แล้วจึง ถามถึงธรรมอันประเสริฐนั้นแล”²⁶

10) ผู้ปกครองควรให้สิ่งตอบแทนบำเหน็จรางวัลแก่ผู้ทำความดีมากน้อยตามประโยชน์ที่เขานำมาให้ ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “อันหนึ่ง ข้าคนไพร่ฟ้าข้าคน คือว่าผู้ใด ๆ ก็ดี แลกระทำความชอบให้ได้เป็นประโยชน์แก่ท้าวพระยา ด้วยความอันชอบของเขานั้นได้ ด้วยให้รางวัลแก่ผู้นั้นตามมากแลน้อย หนักแลเบา โดยอำเภอกุณและอำเภอประโยชน์ของเขานั้นแล”²⁷

หลักสำคัญ 10 ประการดังกล่าวเป็นการบูรณาการการปกครองกับการบริหารราชการแผ่นดิน การศาล การภาษี เศรษฐกิจ ศาสนา และการจัดการทรัพยากรมนุษย์

สรุปได้ว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงสั่งสอนหลักการปกครองที่เรียกว่า “**หลักชัยวาทสาสน์**” แก่กษัตริย์ทั้งหลาย ประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติสำหรับกล่อมเกลาคิดใจเพื่อให้สามารถปรับใจให้สอดคล้องกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบและทดสอบจิตใจ และสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง ไม่มีอคติ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวมที่จะเกิดขึ้นแก่สังคมเป็นสำคัญ เป็นมติด้านอารมณของผู้ปกครอง และหลักสำคัญ 10 ประการ ซึ่งเป็นประเพณีการปกครองและความยุติธรรมทางการเมือง ตลอดจนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นไปที่หลักจริยธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความเรียบร้อยในการปกครองบ้านเมือง

หลักธรรมในการปกครองกับคตินิยมในยุคนั้น

ในไตรภูมิพระร่วง กล่าวถึง พระเจ้าจักรพรรดิว่าทรงทศพิธราชธรรม ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า “พญาจักรพรรดิราชนั้น ๘ เป็นเจ้าเป็นนายแก่คนทั้งหลายอันมีในแผ่นดินใหญ่ 4

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

²⁷ พญาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้าเดียวกัน.

แผ่นดิน และแผ่นดินน้อยทั้งหลาย 2 อันมีในขอบจักรวาลนี้แล แลท่านนั้นย่อมอยู่ใน
ทศพิศราชธรรมทุกเมื่อแล”²⁸

หลักทศพิศราชธรรมนั้น ในคัมภีร์แต่เดิมคือจกัถวัตติสูตร ไม่ได้กล่าวถึงว่าเป็นธรรมะ
ของพระเจ้าจักรพรรดิ แต่พระเจ้าจักรพรรดินั้นมีธรรมะโดยตรงคือจักรวรรดิวัตรคือวัตรหรือหลัก
ความประพฤติหรือหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิ

ในจกัถวัตติสูตร กล่าวถึงจักรวรรดิวัตร ไว้ 5 ประการ แต่ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี
ได้แยกย่อยจักรวรรดิวัตรนั้นออกเป็น 12 ประการ ดังนี้²⁹

1. ธรรมมาธิปไตย (ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพนับถือบูชาบำเพ็ญธรรม ยึดธรรมเป็นหลัก
เป็นธงชัย เป็นธรรมมาธิปไตย)

2. ธรรมิการักษา (จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรมและเป็นธรรม)

1) อันโตชน (แก่ชนภายใน ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ โอรส ธิดา จนถึงผู้ปฏิบัติราชการใน
พระองค์ทั้งหมด คือ คนในปกครองส่วนตัว ตั้งแต่บุตรธิดาเป็นต้นไป ด้วยให้การบำรุงเลี้ยงอบรม
สั่งสอนเป็นต้น ให้อยู่โดยเรียบร้อยสงบสุข และมีความเคารพนับถือกัน)

2) พลกาย (แก่กองทัพ คือ ปวงเสนาข้าทหาร, ข้าราชการฝ่ายทหาร)

3) ชัตติยะ (แก่ชัตตริย์ทั้งหลายผู้อยู่ในพระบรมเดชาานุภาพ, เจ้าเมืองขึ้น, ปัจจุบัน
สงเคราะห์ชนชั้นปกครองและนักบริหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย, ข้าราชการฝ่ายปกครอง)

4) อนุยนต์ (แก่ผู้ตามเสด็จ คือ ราชบริพารทั้งหลาย, ปัจจุบันควรสงเคราะห์
ข้าราชการฝ่ายพลเรือนเข้าทั้งหมด)

5) พราหมณคฤหบดี (แก่ชนเจ้าพิธี เจ้าตำรา พ่อค้า เจ้าไร่เจ้านา คือ ครูบา
อาจารย์ นักวิชาการ หมอ พ่อค้า ผู้ประกอบอาชีพวิเศษต่าง ๆ และเกษตรกร ด้วยช่วยจัดหาทุน
และอุปการณเป็นต้น)

6) เนคมชานบท (แก่ชาวนิคมนชนบท คือ ราษฎรทั้งปวงทุกท้องถิ่นตลอดถึงชายแดน
ทั่วไปไม่ทอดทิ้ง)

7) สมณพราหมณ์ (แก่พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม)

8) มิตปักษี (แก่มฤคและปักษี คือ สัตว์อันควรสงวนทั้งหลาย)

3. อธรรมการนิเสธนา (ห้ามกัน มิให้มีการอันอธรรมเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขต คือ
จัดการป้องกัน แก้อันตราย มิให้มีการกระทำความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง)

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

²⁹ ที่.อ. 3/35.

4. ฌานานุประทาน (ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแคว้น
แคว้น)

5. ปริพุกฉา (ปรึกษาสอบถามปัญหาเกี่ยวกับสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่
ประมาทหมัวเมา อยู่เสมอตามกาลอันควร เพื่อให้รู้ชัดการอันดีชั่ว ควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อ
ประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้อง ข้อนี้ปัจจุบันสงเคราะห์นักปราชญ์
นักวิชาการผู้ทรงคุณธรรมเข้าด้วย)

จักรวรรดิวัตร 12 ประการ สรุปลงได้เป็น 3 ประการ คือ

1) ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่บุคคลและสัตว์ในเขตการปกครอง เป็นมิติด้าน
การปกครอง

2) จัดระบบเศรษฐกิจให้ดี เป็นมิติด้านเศรษฐกิจ

3) สนใจในศาสนาและศีลธรรม เป็นมิติด้านจิตวิญญาณ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “คติเรื่องทศพิธราชธรรมคง
จะเป็นที่รู้แพร่หลายกันในสมัยนั้นมาก เวลาเขียนบรรยายเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์ท่าน
ทรงข้ามตอนว่าเรื่องจักรวรรดิวัตรไปได้อย่างไรก็ไม่ทราบ จักรวรรดิวัตรก็เลยไม่ปรากฏ แม้แต่
เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิสั่งสอนพวกเจ้าต่าง ๆ ในดินแดนที่พระองค์ไปพิชิตได้ ก็ทรงสอนให้พวก
กษัตริย์เหล่านั้นตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม นี่ก็เป็นข้อสังเกต”³⁰

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ในคัมภีร์ดั้งเดิม พระเจ้าจักรพรรดินั้นมีธรรมะโดยตรงคือ
จักรวรรดิวัตร ซึ่งเป็นวัตรหรือหลักความประพฤติหรือหน้าที่ ที่ครอบคลุม 3 มิติ คือมิติด้านการ
ปกครอง มิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านจิตวิญญาณ ในฐานะเป็นผู้ปกครองทวีปทั้ง 4 ซึ่งเป็น
อาณาจักรที่ใหญ่โต จึงมีความจำเป็นที่จะต้องยึดหลักจักรวรรดิวัตรดังกล่าว แต่พญาลิไทยได้
ทรงพระราชนิพนธ์ให้พระเจ้าจักรพรรดิในงานของพระองค์ว่า ทรงทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นมิตี
ด้านอารมณฺ์ เป็นการทดสอบจิตใจของผู้ปกครอง เพื่อไม่ให้มีอคติ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวมที่จะ
เกิดขึ้นแก่สังคมเป็นสำคัญ ผู้เขียนวิเคราะห์ได้ว่า อาจเป็นไปได้ว่า ในยุคนั้น ตามข้อเท็จจริงแล้ว
รัฐแต่ละแห่งมีขนาดเล็ก ไม่กว้างขวางนัก ให้ผู้ปกครองปฏิบัติหลักทศพิธราชธรรมก็น่าจะ
เพียงพอ หรืออาจเป็นไปได้ว่า ในยุคนั้น หลักธรรมที่เป็นที่ยอมรับของผู้ปกครองทุกระดับคือหลัก
ทศพิธราชธรรม ก็น่าจะเป็นไปได้

³⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิฯ**, พิมพ์ครั้งที่
8, (กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันสันติธรรม, 2553), หน้า 27.

สรุป

ในวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วง ผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรมคือปฏิบัติตามหลักชัชวาทสาสน์ที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงสั่งสอนไว้ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม 10 และหลักสำคัญ 10 ประการ ปราบกฏการณัธรรมชาติ ได้แก่ ฟ้าฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนกระทั่งฟ้าฝนแปรพรรณก็ย่อมบริบูรณ์

พระเจ้าจักรพรรดิในฐานะเป็นมหาบุรุษทางโลก มีอาณาเขตปกครองกว้างขวางมาก ไม่สามารถบริหารได้โดยลำพัง จึงจำเป็นต้องมีทรัพยากรทางการบริหารปกครองทั้งที่เป็นคน สัตว์และวัสดุที่มีศักยภาพ คุณภาพและประสิทธิภาพ เพื่อให้งานดังกล่าวสำเร็จผลโดยแท้

พระเจ้าจักรพรรดิทรงสั่งสอนหลักการปกครองที่เรียกว่า “หลักชัชวาทสาสน์” แก่ กษัตริย์ทั้งหลายประกอบไปด้วย 2 ส่วน ประกอบไปด้วย ทศพิธราชธรรม เป็นธรรมะที่เป็นคุณลักษณะส่วนพระองค์ของกษัตริย์ เป็นหลักปฏิบัติสำหรับกล่อมเกลาคิดใจเพื่อให้สามารถรับใจให้สอดคล้องกับวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ และทดสอบจิตใจ และสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง ไม่มีอคติ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวมที่จะเกิดขึ้นแก่สังคมเป็นสำคัญ เป็นมิติด้านอารมณ์ของผู้ปกครอง และหลักสำคัญ 10 ประการดังกล่าวเป็นเป็นมิติด้านการบริหารราชการแผ่นดิน การศาล การภาษี เศรษฐกิจ ศาสนา และการจัดการทรัพยากรมนุษย์

พญาลิไทยได้ทรงพระราชนิพนธ์ว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นมิติด้านอารมณ์สำหรับผู้ปกครอง อาจเป็นไปได้ว่า ในยุคนั้น ตามข้อเท็จจริงแล้ว รัฐแต่ละแห่งมีขนาดเล็ก ไม่กว้างขวางนัก ให้ผู้ปกครองปฏิบัติหลักทศพิธราชธรรมก็น่าจะเพียงพอ

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2530.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ**. กรุงเทพฯ ฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **ไตรภูมิพระร่วง การศึกษาที่มา**. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2543.

พญาลีไทย. **ไตรภูมิพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันบันลือธรรม, 2553.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ 1)**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาฯ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2532.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), 2556.

<https://th.wikipedia.org/wiki/พระเจ้าจักรพรรดิ> (สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2560)

http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1466&articlegroup_id=278 [สืบค้นข้อมูลเมื่อ 8 สิงหาคม 2560].

http://www.baanjomyut.com/library_2/extension3/buddhist_literature_modern_society/O4.html [สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 26 กันยายน 2560].

